

Konstrukcija identiteta u sportskim filmovima

Mandić, Marko

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:138268>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

Student: Marko Mandić

Mentor: mag. cult. Boris Ružić

Konstrukcija identiteta u sportskim filmovima

(završni rad)

Studij: Sveučilišni preddiplomski jednopredmetni studij kulturologije

Godina studija: 3.godina

Akadska godina: 2014./ 2015.

Rijeka, 2015.

Sažetak:

Cilj ovog rada je dekonstruirati sportske filmove u modernoj holivudskoj kinematografiji. Kako bi se u tome uspjelo, provest će se analiza identiteta i vrijednosti koje ti filmovi promiču u svojoj izravnoj ili simboličnoj konstrukciji. Najveći fokus će biti stavljen upravo na identitetima- rasnim, nacionalnim, spolnim i rodnim te klasnim, koji i danas u svakodnevnom životu razdjeljuju ili povezuju društvo. Zasebno dekonstrukcijom svakog identiteta će se predstaviti pozitivne i negativne društvene vrijednosti na koje sportski filmovi ukazuju. Glavna karakteristika sportskih filmova su upravo osjećaji euforije, napetosti i zajedništva preko kojih se mogu prikazati glavni problemi društva ili politički pogledi na potlačene manjine u prošlosti i danas. To ih čini savršenima za ovakav tip žanrovske analize ustaljenih identiteta i društvenih vrijednosti. Rad će se orijentirati oko tri filma nove holivudske kinematografije- *42* (2013), *Invictus* (2009) i *Djevojka od milijun dolara* (2004), a bit će potkrijepljen znanstvenim teorijama iz područja filmske umjetnosti, povijesti, sociologije, filozofije, ali i politike. Pošto svaki od spomenutih filmova ulazi u sferu konstrukcije kolektivnih identite, na temelju njihove dekonstrukcije će se prikazati uzorak svojstven i drugim sportskim filmovima.

Ključne riječi: novi Hollywood, sportski film, identiteti, društvene vrijednosti

Sadržaj:

1. Uvod.....	3
2. Kinematografski razvoj sportske tematike.....	5
3. Identiteti- vrste i relevantnost za sportski film.....	7
3.1. Konstrukcija rasnih identiteta u sportskim filmovima.....	9
3.1.1. Crnački (potlačeni) kolektivni identitet.....	10
3.1.2. Bjelački (rasistički) ksenofobni identitet.....	11
3.2. Konstrukcija nacionalnih identiteta u sportskim filmovima.....	13
3.2.1. Problem nacionalnog identiteta i etnička (ne)pripadnost.....	14
3.2.2. Nacija kao zajednica.....	16
3.3. Konstrukcija spolnih identiteta u sportskim filmovima.....	17
3.3.1. Prikaz ženskosti.....	18
3.3.2. Prikaz muškosti.....	20
3.4. Konstrukcija klasnih identiteta u sportskim filmovima.....	22
3.4.1. Niska klasa- od siromaštva do uspjeha.....	23
3.4.2. Visoka klasa- segregacija, hegemonija.....	24
4. Zaključak.....	26
5. Literatura.....	28

1. Uvod

Sport od svojih drevnih početaka prikazuje ljepotu ljudskog pokreta te dokazuje poznatu izreku „U zdravom tijelu zdrav duh.“¹ Iz toga proizlaze probijene granice ljudske izdržljivosti, koje rezultiraju umnim i duševnim pročišćenjem. Jednostavnije rečeno, sport je stvoren kako bi rasteretio ljude fizičkom aktivnosti te im omogućio veću produktivnost, čak i na mentalnoj razini. Postupnim razvojem, sport je počeo zanimati sve veći broj ljudi, a počela su se organizirati i natjecanja poput najpoznatijih Olimpijskih igara² u staroj Grčkoj. Gledanost takvih igara je bila velika, jer je publici gledanje sporta označavalo zabavu i bijeg od svakodnevnih briga i problema. Daljnjim razvojem su se počeli stvarati novi sportovi u svim poznatim civilizacijama. Sport je opstao tolike godine zbog svog zabavnog i natjecateljskog karaktera. Moderni sport utemeljen je krajem 19. stoljeća, točnije 1896. godine, kada su organizirane prve moderne Olimpijske igre.³ Od tada, popularnost sporta i sportskih događanja počinje rapidno rasti, a osmišljavanje novih, kompleksnijih disciplina samo ide u prilog takvom razvoju. Moderni sport se počeo usavršavati, a glavni cilj mu je bio zabaviti, ali prije svega inspirirati te dokazati gledateljima i natjecateljima da je uz trud i ustrajnost moguće ostvariti sve.

Upravo popularnost i povećanje profesionalizma sporta dovode do njegove zastupljenosti u medijima, ali i filmskoj umjetnosti. Sport tako svoju poziciju nalazi na filmskom platnu, gdje se uspijeva zadržati zbog toplih i inspirativnih životnih priča koje sadržava. Euforija, napetost i osjećaj zajedništva se počinju prenositi sa sportskih terena na sportske filmove, gdje se gledateljima prikazuju većinom biografije sportaša ili fikcionalne priče koje ukazuju na ljepotu sportske igre iz druge perspektive. U nastavku će detaljnije biti predstavljena poveznica između kinematografije i sporta.

Sportski filmovi svojom tematikom ne ukazuju samo na ljepotu sporta, već kroz natjecanje, rivalitet i uspjeh prikazuju konstrukciju kolektivnih identiteta. Takvi identiteti promiču društvene vrijednosti poput tolerancije, zajedništva i empatije, ali s druge strane nose i mnoge negativne konotacije. Negativni koncepti označavaju mržnju prema suprotstavljenim natjecateljima i navijačima, koja se manifestira preko raznih oblika ksenofobije- rasizma,

¹ Juvenal. 2011. Satire- Satira X- Taština ljudskih želja. A. S. Klein. Stih 356. – Inicira se na duh u obliku mentalne stabilnosti, razvijanja socijalnih identiteta i radne produktivnosti.

² Prema povijesnim dokazima, Olimpijada se počela organizirati oko 776. godine prije nove ere. Izvor- službena stranica Olimpijskog pokreta. www.olympic.org

³ www.olympic.org – povijest sporta

nacionalizma te spolnih i klasnih netrepeljivosti. Zbog takvih društvenih odnosa se formiraju spomenuti identiteti, koji ljudima pomažu pronaći pripadnost, ali i razviti sustav razlika na relaciji mi-oni. Najzastupljeniji identiteti u sportskim filmovima su rasni, nacionalni, spolni i rodni te klasni. Upravo za klasne identitete se počinju vezati noviji sportski filmovi, koji ukazuju na nejednake životne prilike s kojima se susreću sportaši na svom putu do slave i uspjeha, ali i priznanja društva.

U nastavku će se napraviti dekonstrukcija modernih sportskih filmova, a kako bi se u tome uspjelo, provest će se analiza identiteta i vrijednosti koje ti filmovi promiču u svojoj izravnoj ili simboličnoj konstrukciji. Zasebno dekonstrukcijom svakog identiteta će se predstaviti spomenute pozitivne i negativne društvene vrijednosti na koje sportski filmovi ukazuju. Dekonstrukcija će provesti na tri filma nove holivudske kinematografije- 42 (2013.), Invictus (2009.) i Million dollar baby (2004.), koji će biti potkrijepljeni znanstvenim teorijama iz područja filmske umjetnosti, povijesti, sociologije, filozofije, ali i politike. Tako će, naposljetku navedeni filmovi pomoći u stvaranju uzorka sportskih filmova konstruiranih oko ustaljenih identiteta i društvenih vrijednosti.

2. Kinematografski razvoj sportske tematike

Moderni sport se počeo razvijati usporedno sa razvojem filma i kinematografije. Naime, era kamere i filmova počinje 1890-ih godina s inovatorima poput Georges-a Melies-a i braće Lumiere, dok su spomenute prve moderne Olimpijske igre održane 1896. u Ateni. Prvi filmovi sportske tematike su kratki i nijemi te se pojavljuju na početku razvoja pokretne slike, tako se prvi smatra *Corbett and Courtney before kinematograph* iz 1894., a slijedi ga *Boxing match* iz 1896. Uz to što su kratki, to su bili dokumentarni biografski filmovi. Već 1908. godine se počinju prikazivati kratke snimke sportskih događanja- pretežito bejzbola koji je tada, uz boks bio najpopularniji u SAD-u. Odmak se događa kada Charlie Chaplin snima svoj kratki film *The Champion* 1915. godine, kada se prvi put spaja komedija sa sportom na filmskom platnu. No, prvi dugometražni sportski film označava *Heading home* iz 1920., u kojemu sam sebe glumi Babe Ruth, tada najpoznatiji igrač bejzbola u Americi. Sportski filmovi su tada bili dokumentarni, a početkom znatnijeg razvoja igranih filmova se sportska tematika počela miješati sa komedijama, dramama i akcijskim avanturama- kako bi dobila zanimljiviju notu. No:

„Kada su zvučni, dugometražni igrani filmovi postali standardni proizvod holivudskih studija, voditelji i producenti iz tih studija su vidjeli sportske filmove kao „otrove za filmske blagajne“. Sportski filmovi nisu bili komercijalno isplativi i nisu omogućavali višestruke varijacije priče istog formata te nisu bili podložni sistemu „zvijezda“. “⁴

Producenti i scenaristi su ipak tijekom vremena naučili što bi mogli dobro „prodati“ publici i koji prikaz sportskog sadržaja bi im bio zanimljiviji. Tako su razvili scenarijske formule poput: podcejenjenog gubitnika, povratnika nakon poraza, odbijanja izazova i njegova prihvaćanja, odnosa trener- igrača, fenomena brzo rastuće zvijezde- senzacije, odnosa sportaša sa ženama i ljubavi, te „unutrašnje priče“ o ljudima koji profitiraju na sportu, dok sportaši igraju sporednu ulogu. Ovakvi filmovi su bili o bijelim muškarcima iz područja boksa, američkog nogometa ili bejzbola, koji su promicali kapitalističke društvene vrijednosti- bogatstvo, slavu, društvenu zapaženost i besmrtnost.⁵ Upravo zato su se u tim filmovima isključivali rasa, spol i klasa, kako bi što neutralnije doprijeli do tadašnje, većinom konzervativne publike. No, i to se razvojem kinematografije, ali i samog društva iskorijenilo

⁴ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmihael D.A. 2008. All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. The University Press of Kentucky. Douglas Noverr- Predgovor

⁵ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmihael D.A. 2008. All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. The University Press of Kentucky. Douglas Noverr- Predgovor

te su sportski filmovi postali zapaženo mjesto ukazivanja na pozitivne vrijednosti ili društvene probleme, koji će biti predstavljeni u sljedećim poglavljima.

Što se tiče samog žanra sportskog filma, on se može svrstati u žanr igranog filma prema radnji, dok je podložen kolaboraciji s ostalim „mainstream“ žanrovima poput drame, komedije, romantike, ali i SF-a te kriminalističkog filma. Zanimljiva je upravo ta hibridnost sportskog filma, koji nije svojstven niti jednom ustaljenom žanru, već samostalno stoji u nekom prostoru između žanra i podžanra zbog ovisnosti prema drugim žanrovima. Kako Nikica Gilić navodi, za razvoj žanra su bitne tematika, fabula, ikonografija, ali i sama publika, koja će učestalo konzumirati i podržavati takav tip sadržaja.⁶ Iz toga proizlazi sam razvoj sportskog filma kao žanra sa ustaljenom sportskom tematikom, fabulom koncipiranom pomoću gore navedenih formula koje su otkrili producenti i scenaristi tijekom „krize“ sportskog filma te ikonografijom sportskih terena, sportskih rekvizita i natjecatelja. Dok, također, publika konstantno podržava takav tip sadržaja, koji ih inspirira i preko napetosti dočarava vrlo realnu vrijednost sportske igre. U posljednje vrijeme, odnosno u novom holivudskom filmu kvaliteta sportskih filmova sve više raste, jer producenti i scenaristi uspijevaju čak i naoko dosadne sportove učiniti zabavnima. Jasan primjer su filmovi o golfu te recentni filmovi o automobilskim utrkama.

Vrijednost samog sportskog filma, uz spomenutu povećanu kvalitetu, sve više raste upravo zbog činjenice da publici ukazuje na razvoj suvremenih identiteta preko prikaza povijesnog razvoja sporta i liberalnih vrijednosti. Tako sportski film uz natjecanje uspijeva dočarati i unutarne borbe igrača i navijača te svakodnevne probleme u sferi profesionalnog sporta u potpunosti zahvaćenog „kapitalističkim mentalitetom“.

⁶ Gilić. N. 2007. Filmske vrste i rodovi. Zagreb. Str. 74

3. Identiteti- vrste i relevantnost za sportski film

Identitet nema opće prihvaćenu definiciju, niti je jasno određen u znanstvenim krugovima – baš poput pojmova kulture, umjetnosti, ali i sporta. No, opet je shvaćen u apstraktnom obliku te ga se nastoji proučiti iz mnogih kutova humanističkih disciplina. Tako se za identitet posebice zanimaju socijologija, filozofija, politika, ali i psihoanaliza, koja ga proučava i iz biološke perspektive.

Identitet se društveno izgrađuje uz pomoć obitelji i prijatelja u prvom planu, dok su također vrlo bitne političke, kulturne i vjerske organizacije kojima pojedinac pristupa. Sve te skupine socijaliziraju pojedinca, dok se on s njima poistovjećuje te tako stvara svoj identitet. Identitet se razvija kroz različite periode života. Počinje kod djeteta, pa preko brojnih promjena tijekom adolescentske dobi dolazi do zrele dobi u kojoj se kroz moguće krize naposljetku smiruje. Društvo ima veliku važnost za izgradnju identiteta, no kultura u kojoj pojedinac odrasta najviše određuje njegov mogući razvoj, odnosno koliku će važnost pridavati svojoj vjeri, klasi, rasi, naciji, pa i spolu.

Stuart Hall prikazuje nestabilnu jezgru identiteta:

„...identiteti nikada nisu jedinstveni te u kasnom modernom dobu postaju sve više fragmentirani i razlomljeni: nikada nisu singularni, nego se umnažaju, gradeći se preko različitih, antagonističkih diskurza, praksi i pozicija koji se često međusobno presjecaju.“⁷

Hall tako ukazuje na promjenjivost strukture identiteta kroz povijest, ali i njegovu diferencijaciju u različitim društvima i kulturama u današnjem globaliziranom svijetu. Tako se dolazi do spomenutog miješanja identiteta u kojem se stvaraju hibridi, od kojih svaki pojedinac može „izabrati“ identitet koji mu se sviđa i koji mu najviše odgovara.

Poznati filozof Akeel Bilgrami je, s druge strane, ukazao na razlikovanje dviju struktura unutar identiteta kako bi se uspostavio teorijski red i kako bi ga se jasnije moglo definirati. Dvije strukture koje navodi su subjektivni i objektivni identitet. Tako subjektivni označava ono što osoba misli da jest, kako sama sebe zamišlja, dok objektivni označava viđenje te osobe iz očiju drugih, bez obzira na subjektivni identitet potonje. Objektivni identitet je ono što osoba jest, sa svojim biološkim i socijalnim činjenicama.⁸ Dakle, objektivno se može

⁷ Hall. S. 1996. Questions of Cultural Identity: Who needs identity. Sage Publications. London. Str. 4

⁸ Bilgrami. A. 2006. Daedalus: Vol. 135. Notes toward the definition of „identity“. MIT press. Str. 5

shvatiti kao identitet od kojeg pojedinac „ne može pobjeći“, on označava njegov spol, rasu, pa i klasu i nacionalnu pripadnost- bez uljepšavanja i subjektivnih viđenja.

U ovom pogledu kolektivnog, odnosno objektivnog se dolazi do relevantnosti identiteta za ranije definirane sportske filmove i njihovu strukturu. Upravo sportski filmovi postaju mjesto prikaza društvenih identiteta vezanih za rasu, naciju, spol i klasu, samo zbog svog izrazito političkog karaktera. Naime, producenti, redatelji i scenaristi sportskih filmova ne mogu zapostaviti političku komponentu sporta i natjecanja kao takvog. Tako „oduvijek“ postoje rivalstva između nacija, nesrazmjer između klasa i spolova, ali i nejenjavajuća rasna netrepeljivost- takvi koncepti su uvelike pogodni za prikaz na filmskom platnu. Publiku, s druge strane, naročito privlači takav politički kontekst identiteta, jer se kroz inspirativne priče prikazuje nepravednost prema manjinama i samim time problemi društvenih vrijednosti. Identiteti stoga igraju veliku ulogu u sportskim filmovima, jer ih praktički prodaju i donose veću zaradu producentima kućama. Oni u sportskim filmovima prikazuju pozitivne i negativne komponente društava i društvenih sustava, preko kojih se fokusiraju na emocije gledatelja i samu popularnost prikazanog sporta.

Upravo te pozitivne i negativne komponente daju sportskim filmovima posebnu čar, jer ukazuju na različite perspektive istog kolektivnog identiteta. Iz toga proizlazi činjenica da na pojedincima leži odabir između binarnih opozicija ksenofobije ili tolerancije. Na taj izbor ukazuje i Amartya Sen:

„Pogrešno je vjerovanje da nemamo izbora o našem identitetu, koje vodi ljude do pada u zamku sektarijanizma. Izbor je uvijek moguća i važna odluka.“⁹

Sen ovdje navodi da niti jedan identitet „ne mrzi, niti voli“, već je na pojedincima da sami odaberu perspektivu i preko nje usmjere daljnji razvoj kolektivnog identiteta. Zbog odabira perspektiva moguća je rekonstrukcija identiteta i načina razmišljanja iz srži, što je prikazano i u proučavanim filmovima.

⁹ Sen. A. 1999. Reason before identity. Oxford University Press. Str. 23

3.1. Konstrukcija rasnih identiteta u sportskim filmovima

Rasni identitet igra važnu ulogu u sportskim filmovima novog Hollywooda, pa tako mnoge inspirativne priče koje nisu prikazivane u prošlosti, napokon dolaze na filmsko platno i u srca gledatelja. S druge strane, poneke sportske priče dobivaju *remakeove* u modernoj kinematografiji ili se jednostavno dokumentarni film transformira u igrani.

Jedan od najboljih bejzbol igrača svih vremena dobija upravo takav tretman, jer je njegova važnost prepoznata i u klasičnom i u modernom Hollywoodu. Njegovo ime je Jackie Robinson, a zapamćen je kao prvi tamnoputi igrač u profesionalnoj američkoj ligi- MLB. Njegov biografski film, s njim u glavnoj ulozi snimljen je 1950. pod nazivom *The Jackie Robinson story*, dok recentni film *42* prenosi njegovu životnu priču na novi Hollywood 2013. godine. Prvi navedeni film je označio revoluciju u holivudskoj kinematografiji te je naznačio prvi ulazak rasnog pitanja u sferu sportskog filma. Revoluciju je popratio i film *Jim Thorpe: All American* iz 1951., koji je prikazao sportske uspjehe zlatnog olimpijca indijanskog porijekla, kojemu su oduzete osvojene medalje zbog tehničkih pitanja vezanih za igranje drugih sportova. No, Ron Briley, Michael K. Schoenecke i Deborah A. Carmichael, u knjizi *All- Stars and Movie Stars*, kao opsežnom znanstvenom radu o sportskom filmu, ističu:

„Dok su ova dva filma proširili žanr sportskog filma, koji je uključio Afro-Amerikance i Indijanske Amerikance, oni pozicioniraju svoje protagoniste u sferu tradicionalne etike uspjeha napornog rada i demokracije.“¹⁰

Dakle, spomenutim filmovima ipak rasa nije stavljena u prvi red, već tradicionalne američke vrijednosti koje su tada imale najvećeg utjecaja na gledatelje. No, ni ta činjenica ne umanjuje značaj Robinsonovog filma, koji je prvi prikazao položaj crnaca u američkom sportu, ali i cjelokupnom društvu. S druge strane, novi film o Robinsonu ukazuje prvenstveno na probleme rasnog identiteta 40-ih i 50-ih godina prošlog stoljeća te uz napete prikaze utakmica daje i prikaz stresnih situacija s kojima su se crnci morali svakodnevno suočavati u segregiranom društvu.

Film *42* djelo je redatelja Briana Helgelanda, a uz izvrstan scenarij nudi i izvrsnu glumačku postavu, na čelu sa talentiranim Chadwickom Bosemanom i iskusnim Harrisonom Fordom. Radnja filma počinje 40- ih godina prošlog stoljeća u Americi. Robinson je nadareni igrač

¹⁰ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. *All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History*. The University Press of Kentucky. Str. 5

bejzbola, ali tada nije smio igrati u profesionalnoj ligi, jer niti jedan klub nije htio tamnoputog igrača u svojim redovima. Vlasnik jednog profesionalnog kluba je tada povukao interesantan potez kada je odlučio dovesti upravo tog igrača u svoj klub, usprkos svim kritikama javnosti, ali i ostalih klubova. Naposljetku, Jackie potpisuje ugovor sa poznatim klubom i svojim igrama donosi mnoge pobjede vlasniku i navijačima. No, putem se susreće sa mnogim neugodnim situacijama u kojima je morao ostati staložen kako bi nastavio igrati i kako bi zadobio simpatije publike. Obitelj, kao i on sam, mu je izložena rasističkim uvredama, pa čak i prijetnjama smrću. Radnja filma se dotiče zanimljivih situacija poput trenutka kada ga zbog boje kože sa ženom nisu pustili na avion za koji su imali karte, već su mjesta ustupili bijelcima. Također, prikazano je verbalno ugnjetavanje glavnog lika od strane protivničkih igrača, publike, ali i suigrača. S vremenom, suigrači i dio publike su ga počeli prihvaćati zbog prikazane hrabrosti i požrtvovnosti u igri, pa su čak stajali na njegovoj strani tijekom rasističkog vrijeđanja. Jackie se sprijateljio sa svim suigračima te su oni prvi shvatili kako ih ništa ne razlikuje- osim puke boje kože. Jackie je na kraju karijere postao član Bejzbol kuće slavnih, a nedugo za njegovim potpisivanjem ugovora 1947., u profesionalnu bejzbol ligu je počelo ulaziti sve više tamnoputih igrača.

3.1.1. Crnački (potlačeni) kolektivni identitet

Film prikazuje najteže razdoblje za crnu rasu nakon ukidanja ropstva u Americi. Vladala je segregacija te su crnci bili u podređenom položaju, unatoč svojim kvalitetama i mogućnostima. Što se tiče sporta, crnci su tada imali svoju bejzbol ligu u kojoj je bilo izvrsnih igrača koji nisu imali prava igrati profesionalno. S druge strane, tamnoputi gledatelji su imali određena sjedala na stadionu i nisu se smjeli „miješati“ sa bijelcima. No, takvu situaciju je prekinuo Jackie Robinson, igrač koji je dokazao da crnci nisu različiti od bijelaca i da je njihova pozicija u društvu nepravедna. Robinson je kroz sport postao predstavnik svoje rase te je „promijenio svijet“.

No, vrijednost koju film ponajviše prikazuje je zajedništvo crne rase i njihova mogućnost preživljavanja u teškim uvjetima. Tako se razvija kolektivni identitet, koji je za to vrijeme bio puno tolerantniji i liberalniji od bjelačkog. Crnci su samo htjeli izboriti temeljna ljudska prava i pomaknuti se sa nulte točke rasizma, koja je usljedila nakon ukidanja ropstva.

„...u filmu prepoznajemo fenomenalne vještine preživljavanja ljudi iskovanih u vatrama ropstva. Crni sportaši su koristili ove vještine kako bi iskoristili nadmetanje između bijelih igrača.“¹¹

Ovdje se veliča upravo crnački kolektivni identitet, koji ih je naučio da se uvijek drže zajedno kako bi nadjačali rasizam i moralno bili iznad rasističkih bijelaca. Robinson na svom teškom početku nije imao pripadnika svoje rase u ligi i klubu, ali je imao potporu navijača koji su shvatili njegovu važnost i podržavali ga na svakom koraku, znajući da će postići velike stvari za sport i borbu protiv rasizma. Tako je i bilo, Robinson u filmu i u stvarnoj povijesti označava početak prihvaćanja crne rase, njihove ravnopravnosti i integracije u društvo i sport. Glavna značajka crnačkog identiteta u filmu je iskazana kroz empatiju, koju crnci koriste među pripadnicima svoje rase, ali u neku ruku shvaćaju i bijele pojedince koji ih ne mrze, ali ih zbog utjecaja okoline isključuju iz društva.

3.1.2. Bjelački (rasistički) ksenofobni identitet

Osnovni problem na koji film ukazuje je kronični rasizam koji je tada bio utkan u sve pore američkog društva te ga nazadovao na razinu Srednjeg vijeka.

„U progresivnom rasizmu, „crnčuga“ je esecijalno inferioran; razlika između rasa se mora održavati tako da niže nebi zagadilo višlje.“¹²

Rasizam je proizašao iz ksenofobnog bjelačkog identiteta, koji nakon tolikih godina nije uspio promijeniti svoju konstrukciju. Upravo taj bjelački identitet sa sredine 20. st. je izuzetno vrijedan proučavanja, jer je jedini odgovoran za sve netrepeljivosti koje su se nastavile nakon ukidanja ropstva. Takav oblik kolektivnog identiteta je bio nametnut djeci od rođenja- tako je u jednoj situaciji u filmu prikazan otac koji sa sinom dolazi na utakmicu. Sin je vidno impresioniran igrom Robinsona, no kada čuje oca kako izvikuje pogrdne riječi prema tamnoputom igraču, on sam zastaje i počinje zajedno s ocem zlonamjerno vikati- misleći da je

¹¹ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. Pellom McDaniels- As American As...: Filling in the Gaps and Recovering the Narratives of Americas Forgotten Heroes . The University Press of Kentucky. Str. 133. Rasprava o rasnom identitetu na temelju filma *The Bingo Long Travelling All-Stars & Motor Kings* (1976), koji se uvelike može povezati sa 42, zbog bejzbola i crnačke lige

¹² Michaels W. B. 1982. Critical Inquiry. Race into Culture: A Critical Genealogy of Cultural Identity. University of Chicago Press. Str.669

to ispravno. Ova situacija savršeno prikazuje nametanje rasizma djeci i osobama koje ne smatraju crnce problemom. Ipak, temeljno „rješenje“ tog problema koje film postavlja, prikazano je u prihvaćanju druge rase kao jednake. Prihvaćanje djeluje na istom principu kao i rasizam- ako netko vidi kako je dio društva nekoga (ili nešto) prihvatilo, sam će se zamisliti i možda pokušati promijeniti svoje mišljenje te početi propitkivati svoje prethodne reakcije.

Američki filozof Cornel West proučava oblike rasnih identiteta, ali i koncept rasizma.¹³ On navodi dva pogleda na crnce u Americi- konzervativni i liberalni. Konzervativni pristup označava želju za mjenjanjem crnaca (njihovog karaktera, mentaliteta, morala) i njihovim uklapanjem u američko društvo. S druge strane, liberalni pristup smatra kako bi država trebala pomoći u njihovoj integraciji u društvo te da bi vladini programi trebali riješiti rasne probleme. Dolazi se do zaključka da je najveći nedostatak oba pristupa taj što gledaju na crnce kao na problem, odnosno vlada uvriježeno mišljenje da se oni trebaju prilagoditi društvu, a ne da bjelačko društvo treba prihvatiti njih. Takvi pristupi samo stvaraju još veći revolt kod crne rase (pogotovo kod mlađih pojedinaca), jer i oni sami smatraju da bi trebala vladati rasna jednakost i da se ne bi trebali prilagođavati društvu u kojem već žive. Film 42 ukazuje na ove probleme i u svakoj situaciji je očito kako pripadnici bijele rase vide crnce kao problem ili kao bolest koje se trebaju riješiti.

Bjelački identitet na kraju filma doživljava potpunu rekonstrukciju, kada kroz prihvaćanje Robinsona od nekolicine, cjelokupno društvo počne shvaćati kvalitete tamnoputih igrača i njihove rase. Počinje se mijenjati perspektiva te bjelački identitet postaje tolerantniji i otvoreniji prema pripadnicima drugih rasa- a sve to zbog Robinsonovih zapaženih igara i prikaza njegovih igračkih, ali i ljudskih kvaliteta.

¹³ West C. 1994. Race Matters. Vintage books. Los Angeles. Str. 2-10

3.2. Konstrukcija nacionalnih identiteta u sportskim filmovima

Nacionalni identitet je bio mnogo zastupljeniji u starijim sportskim holivudskim filmovima, nego što je to slučaj s novima. Naime, u prijašnjim razdobljima Hollywooda je vladala konstantna potreba za iskazivanjem američke nadmoći nad ostatkom svijeta- što zbog Drugog svjetskog rata, što zbog Hladnog rata. Tako su sportski filmovi s tematikom borbe protiv Sovjetskog saveza imali najveći utjecaj na gledatelje, ali i najveću proizvodnju.

Novi holivudski film, s druge strane sve više počinje zapostavljati nacionalni identitet u sportskom filmu, ali se ipak može pronaći poneki izvrstan primjer poput *Invictusa*¹⁴ iz 2009. godine. On je djelo renomiranog glumca i redatelja Clinta Eastwooda, koji prikazuje stanje u Južnoafričkoj Republici nakon oslobođenja političara Nelsona Mandele. Film uz prikaz nacionalnog, ukazuje i na rasni te klasni identitet, koji je potvrđen povijesnim činjenicama i emotivnom fabulom. Važnost filma i njegove tematike je prepoznata i od strane Akademije filmskih umjetnosti i znanosti, koja je nominirala Eastwoodove glumce za prestižne kategorije nagrade Oscar. Film je uobličen upravo impozantnom glumačkom postavom s Morganom Freemanom i Mattom Damonom u glavnim ulogama, što je uvelike povećalo i samu kvalitetu filma.

Radnja filma je na početku smještena u 1990. godinu u Južnoafričkoj Republici, kada je Nelson Mandela pušten na slobodu nakon 27 dugih i nepravdanih godina, provedenih u okrutnom zatvoru. Nakon četiri godine, Mandela je izabran za predsjednika kako bi ujedinio bijelo i crno stanovništvo ove multikulturalne republike u razdoblju nakon apertheida. Na putu ka ujedinjenju, susreće se sa mnogim problemima rasnog, ali i nacionalnog pitanja, koji Južnoafričku Republiku dovode do ruba građanskog rata. Riješenje problema mu je došlo u obliku nacionalnog sporta, odnosno ragbija, čije se Svjetsko prvenstvo 1995. održavalo upravo u Južnoafričkoj Republici. Tako se sprijateljio i sa Francoisom Pienaarom, kapetanom momčadi od milja zvane Springboks, koja je cijelu naciju naposljetku dovela do ujedinjenja i solidarnosti. Naime, Springboksi su osvojili prvenstvo iako su bili podcijenjeni, a ta pobjeda je u povijesti zabilježena kao najveći uspjeh Nelsona Mandele, koji je uz pomoć sporta uspio riješiti otrovne nacionalne i rasne probleme.

¹⁴ Radnja filma je bazirana na romanu novinara i pisca Johna Carlina iz 2008. godine, pod nazivom *Playing the Enemy: Nelson Mandela and the Game that Made a Nation*

3.2.1. Problem nacionalnog identiteta i etnička (ne)pripadnost

Kako bi se shvatio koncept nacije, bitno je definirati koncepte etnija i etničkih skupina. Naime, etničke skupine označavaju zajednice ljudi koji dijele identitet temeljen na istoj kulturi, tradiciji, religiji, povijesti, jeziku i cjelokupnom porijeklu. Etnije i etničke skupine, stoga obilježavaju više povijesna razdoblja čovječanstva, kada granice među teritorijima nisu bile toliko strogo definirane, dok:

„...(su) nacije, kao cjelovite nacionalne zajednice, i nacionalni identiteti (kao masovni kolektivi) moderni fenomeni koji se izgrađuju u epohi moderne i modernog društva.“¹⁵

Nacije su, stoga, relativno mladi koncepti, koji su se razvili jasnim uspostavljanjem državnih granica diljem svijeta, čime se izgubila i cjelokupna važnost etničkih skupina. Upravo su industrijalizacija i urbanizacija s kraja 18. stoljeća potaknuli razvoj samih nacija, a s njima su uspostavljene i masovnije, makro cjeline, povezane jezikom, kulturom, politikom, ekonomijom i društvenom tradicijom. Napredak i povezanost nacije je označavao i razvoj na svim područjima modernog društva- od politike i obrazovanja, sve do tehnologije i znanstvenih otkrića. Prikaz takvog napretka je vidljiv na uspostavljenim europskim nacijama s kraja 18. i početka 19. stoljeća, kada je počela i svjetska dominacija europskih država. Kolonizacijama se htjela dokazati spomenuta nadmoć, pa je tako na red došla i Južnoafrička Republika, koju su u 17. stoljeću prvi puta naselili Nizozemci, da bi ju od 19. do 20. stoljeća zauzeli Britanci.

Proučavani film *Invictus*, ukazuje upravo na problem etničkih skupina prisilno spojenih u nacionalnu državu. Naime, etnička skupina domorodačkog, crnog stanovništva je od početka kolonizacije bila potčinjena od strane etničke skupine Bura (Nizozemskih kolonizatora, koji su ondje razvili novi jezik i kulturu- afrikaans), dok se u cijelu priču nije uplelo i Ujedinjeno Kraljevstvo, dovodeći ondje svoje kolonizatore, kulturu i jezik. Takvim „gomilanjem“ rasa, kultura i jezika se stvorio veliki jaz između crnog i bijelog stanovništva, koji je kulminirao nakon službene segregacije uspostavljene apartheidom 1948. godine, od strane Nacionalističke stranke, kada su samo bijelci imali politička prava. Rasizam, klasne netrepeljivosti i nestabilnosti nove nacije su trajale sve do 90-ih godina prošlog stoljeća, kada je na vlast došao upravo Nelson Mandela- spasitelj naroda.

¹⁵ Korunić. P. 2006. Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije : nacija i nacionalni identitet. Hrvatski institut za povijest. Slavonski brod. Str. 88

Invictus naglašava problem konstruiranja nacionalnog identiteta na temelju nejednakih političkih, rasnih i klasnih odnosa na prostoru Južnoafričke Republike. Dakle, crno, domorodačko stanovništvo označava pred-etnije, čije zajedništvo počiva na rodoslovnim vezama, odnosno „krvi i podrijetlu“ s područja Južne Afrike. S druge strane, doseljeni kolonizatori s domorocima stvaraju proto-etniju, međusobno udruženje više rodova i plemena, čija povezanost više nije „čistog“ rodoslovnog podrijetla.¹⁶ Iz te sinergije je nastala nacija, odnosno struktura nepovezanih etničkih skupina, kojima je bilo zajedničko samo mjesto prebivališta. *Invictus* u više navrata ukazuje na položaj crnaca u toj konstruiranoj naciji, gdje ni nakon ukidanja apartheida nisu imali jednaka prava kao bijelci, a stvar je pogoršavala i klasna nejednakost, jer je većina crnog stanovništva živjela na rubu siromaštva. No, sport je još jednom preuzeo stvar u svoje ruke, te uz asistenciju Nelsona Mandele uspio povezati stanovništvo, ali prije svega izboriti jednaka prava za sve.

Redatelj je u filmu izvrsno prikazao etničke (ali i rasne) različitosti koje su razdirale novonastalu naciju. Savršen primjer je upravo otac kapetana ragbi momčadi, Francois Pienaar, koji je svojim postupcima i izjavama dokazao nepobitno postojanje „apartheida nakon apartheida“. Njegov otac je tako imao tamnoputu sluškinju, koja im je bila poput obitelji, ali je on konstantno isticao razlike među njima, opet ukazujući na relaciju „mi-oni“. On je svojim likom utjelovio strahove etničke skupine afrikaansa, uvijek s oprezom navodeći da im crnci žele „ukrasti poslove i baciti ih u more“, kao u ostalim afričkim zemljama pod utjecajem kolonizatora. Dok, drugu, opreznu stranu etničke skupine domorodaca u filmu utjelovljuje savjetnica Nelsona Mandele, Brenda. Ona nije niti malo vjerovala bijelcima te učestalo predsjednika savjetovala na trenutačno odbacivanje svih simbola apartheida, ali i na izbacivanje bijelaca iz državne i sportske uprave.

¹⁶ Koncepti preuzeti iz: Korunić. P. 2006. Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije : nacija i nacionalni identitet. Hrvatski institut za povijest. Slavonski brod. Str. 100

3.2.2. Nacija kao zajednica

Kraj filma donosi obrat, poput onog u proučavanom filmu *42*, gdje se nakon sportskih uspjeha brišu rasne i klasne netrepeljivosti te se cjelokupna nacija dodatno povezuje. Također, obrat se događa i u funkciji ranije spomenuta dva lika koji predstavljaju razmišljanja entičkih skupina-Francoisova oca i Brende. Oni na kraju filma dokazuju da se i najoprezniji te najkonzervativniji pojedinci naposljetku mogu promijeniti na bolje pod utjecajem društva i liberalnijih društvenih konvencija. Kao što i Mandela u više navrata ističe u filmu, najbitniji koncept je prilagodba, koja može samo produbiti odnos članova nove zajednice i postepeno stvoriti koherentnu naciju bez mržnje.

„...narod i nacija i etnije i sub-etničke skupine (se) neprekidno izgrađuju, mijenjaju, transformiraju i razvijaju, kao što se neprekidno mijenjaju društveni odnosi i stanja u kojima nastaje moderna nacija. (...) Jer identitet neke povijesne pojave „danas“ nije isto što i njihov identitet „jučer“. (...) Sve te identitete (društvene, etničke i nacionalne) valja promatrati kao proces (identitet se neprekidno razvija), kao interakciju (međudnos mnogih identiteta) i kao međudnos identiteta i okoline.“¹⁷

Petar Korunić, hrvatski povjesničar, ovim činjenicama je savršeno prikazao proces izgradnje nacije, zastupljen i u proučavanom filmu. *Invictus* stoga naglašava odbacivanje društvenih konvencija temeljenih na ksenofobiji i nepovjerljivosti, kako bi se izgradio nacionalni identitet temeljen na ljudima poput Nelsona Mandele i Francois Pienaara.

Naposljetku, treba istaknuti emocionalne i neizvjesnošću nabijene prikaze utakmica, koje svakog gledatelja „drže na rubu sjedala“ te filmu, uz neprikosnovenu socijalnu tematiku, pridaju ljepotu sportskog natjecanja i „fair-playa“. S druge strane, ne smije se zaboraviti niti cjelokupan utjecaj sportskih filmova nacionalne tematike, na što ukazuje David J. Leonard, koji navodi da uspjeh takvih filmova leži u „mogućnosti šifriranja ideologije bijelosti, maskuliniteta i nostalgije“¹⁸, kojim se manipulira gledateljima. Tako, sportski filmovi nacionalne tematike, preko priče modela „podcijenjenog pobjednika“ ukazuju gledateljima da je trudom moguće sve ostvariti, ali ujedno promiču i dominantnu ideologiju. Nasreću, *Invictus* nije u potpunosti zahvaćen takvim konceptima, već se ponajviše bazira na konstrukciju

¹⁷ Korunić. P. 2006. Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije : nacija i nacionalni identitet. Hrvatski institut za povijest. Slavonski brod. Str. 93

¹⁸ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmihael D.A. 2008. All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. Esej: Leonard. D.J. Do you Belive in Miracles. The University Press of Kentucky. Str. 220

„nacije kao zajednice“, koja je potkrijepljena istinitim događajima i biografijom jedinstvene ličnosti, Nelsona Mandele, borca za ljudska prava i slobodu.

3.3. Konstrukcija spolnih identiteta u sportskim filmovima

Problematika spolnih identiteta se u modernom Hollywoodu ponajviše orijentira oko ženanihove povijesti, potčinjenosti te borbe za prava i ravnopravnost, a takav slučaj je i sa sportskim filmom. Žene su tako u prošlosti bile vrlo ranjiva i podcijenjivana skupina u sferi sporta, ali i svakodnevnog života. Zbog tadašnje uvriježene činjenice o „krhkosti“ žena, nije im bilo dopušteno trenirati ili natjecati se u sportovima snažnijeg fizičkog kontakta. Tako su prvi sportovi u kojima su žene sudjelovale bili golf i tenis¹⁹, oboje prakticirani na području Ujedinjenog Kraljevstva.

Kasnije se ženski sport počeo znatnije razvijati, ali se na njega još većinom gledalo sa podsmijehom. Stoga se takav nepravedan pogled društva nastojao promijeniti kroz film, koji je u početku ponajviše sadržavao ljubavne priče unutar sportske tematike, ali je kasnije sve više počeo ukazivati na trud i izvrsnost mnogih sportskih legendi. No, većinom su fikcionalne priče o uspjesima sportašica imale najveći odjek kod publike. Jedan od prvih takvih primjera je *National velvet* iz 1944., koji je prikazao uspjeh mlade jahačice, s Elizabeth Taylor u glavnoj ulozi. No, možda i najbolji predstavnik filmova o ženskom sportu je *League of their own* iz 1992. godine, koji je simbolički prikazao položaj žena u suvremenom sportu te srušio mnogobrojne stereotipe, preko naizgled romantične komedije.

Proučavani film *Djevojka od milijun dolara* (2004) također pripada među filmove fikcionalne fabule, ali ispunjene snažnim emocijama i svakodnevnim životnim dramama. Ovaj film Novog Hollywooda, također je djelo redatelja Clinta Eastwooda, koji je ovoga puta publiku počastio i svojom zapaženom izvedbom. Kvalitetu filma jasno dokazuju i četiri Oscara, uključujući nagradu za najbolji film, za najbolju žensku ulogu u izvedbi izvrsne Hillary Swank i za najbolju mušku sporednu ulogu, za čiju se emotivnu i mudrosti ispunjenu izvedbu pobrinuo Morgan Freeman.

¹⁹ Davne 1811. održan je prvi turnir ženskog golfa u Škotskoj, u gradiću Musselburghu. Dok je prvi Wimbeldon turnir u ženskom tenisu održan 1884., a pobjednica je bila Maud Watson.

Radnja filma kreće se oko Maggie Fitzgerald, tridesetjednogodišnje konobarice, koja se amaterski bavi boksom. Financijska situacija joj je vrlo loša, jer uz sve obaveze, zaradene novce šalje obitelji, koja živi od socijalne pomoći i ne podržava njezin način života. Nakon mnogih pobjeda, Maggie se odlučuje okušati u profesionalnom boksu. Stoga pronalazi odličnog i iskusnog trenera Frankija Dunna, koji ju nakon mnogo odbijanja, naposljetku odlučuje trenirati. Zajedno nižu pobjedu za pobjedom i ostvaruju veliku zaradu, a Maggiena popularnost sve više raste. Od milja zvana „mo cuishle“ (na keltskom „moja draga“), tako dobiva priliku za osvajanje titule u velter-kategoriji protiv iznimno agresivne i nesportski nastrojene prvakinje. Maggie, iako dominantna u meču vrijednom milijun dolara, dobiva nesportski udarac te nezgodnim padom dobiva teško oštećenje kralježnice i ostaje paralizirana u bolničkom krevetu. Film tako iz sportske drame prelazi u emotivnu tragediju, koja prikazanom situacijom dopire do srca svakog gledatelja.

3.3.1. Prikaz ženskosti

Djevojka od milijun dolara kroz simboličku razinu progovara o problemima ženskog sporta i njegojovoj emancipaciji. To je najbolje vidljivo kroz Magginu karijeru, gdje od podcijenjivanja, trudom i zalaganjem dolazi do uspjeha te sportskog i društvenog priznavanja. No, upravo je taj imperativ savršenstva stvarao sportašicama veliki pritisak:

„Kao što je istina u mnogim aspektima zabilježene povijesti, uključujući i filmove, žene nisu generalno uključene u sportsku povijest, osim ako je individualka ili grupa žena prepoznata kao iznimno izvanredna.“²⁰

Ovakva konstatacija samo dokazuje položaj žena u sportu, kojima silna odricanja ništa ne vrijede, ako ne ispišu nove stranice povijesti svojim rekordima i postignućima. Jednak položaj prikazuje i kraj filma, gdje Maggie nakon mnogobrojnih uspjeha ostaje zapamćena tek od nekolicine prijatelja, dok će je se u sportskoj povijesti (makar onoj fikcionalnoj) pamtit i kao samo još jednu izazivačicu agresivne prvakinje.

S druge strane, konstrukcija ženskog identiteta je od početaka sporta bila osuđena na borbu za priznavanje i ravnopravnost. Takvu situaciju dočarava i film preko prikaza Maggiene obitelji,

²⁰ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. Esej: Daniels D.B. You Throw Like a Girl. The University Press of Kentucky. Str. 105

koja osim što ju ne podržava, navodi da treba „živjeti ispravno“ i pronaći muškarca, jer ju svi ismijavaju zbog „muške“ boksačke karijere. Stoga se na ženski sport uvijek u prošlosti gledalo kao na nešto ne prirodno, uvijek uspoređujući se s muškim sportom i uspjesima. Nastupi na sportskim natjecanjima tijekom prvih modernih Olimpijskih igara 1896. nisu bili ni u planu, dok su tijekom sljedećih igara 1900., žene uspjele osigurati devetnaest predstavnica u golfu, tenisu i kriketu. Sudjelovanje žena u ovim „gospodskim“ sportovima je označavalo dvije stvari- krhkost žena i zaziranje od fizičkog kontakta, te klasne razlike, zbog kojih su sve sportašice bile iz bogatih obitelji.

Stoga je ta fizička inferiornost gledana kao bolest, koja je uz konstrukciju žene (njezinu krhkost) i njezine prirodne procese (poput menstruacije i rađanja), ograničavala njezine sportske uspjehe.

„Ženska „boležljivost“ bila je odličan argument da se ženama onemogućilo bilo kakva druga vrsta aktivnosti. (...) Kult invalidnosti pridonio je da se očvrsti njihova ovisnost o muškarcima.“²¹

Iz ovoga proizlazi institucionalno podčinjavanje žena, što u svakodnevnom životu, što u sportu, gdje su žene kroz cijelo 19. stoljeće gledane kroz isključivo reproduktivne organe.

S druge strane, žene koje su tijekom 20. stoljeća počele nizati sportske uspjehe te dokazivati izrazitu fizičku sposobnost, gledane su kao „čudovišta“ ili dijelom muškarci-maskulinizirane su. Tako se mnogim sportašicama, dominantnim u svojim sportovima, preispitivala ženstvenost i seksualnost, čak do tih granica da se vjerovalo kako su mnoge žene maskirani muškarci, jer je jedino to objašnjavalo njihove uspjehe. Zbog toga su 1968. godine počela učestala testiranja od strane Međunarodnog Olimpijskog Odbora, kojima se dokazivalo da uspješne sportašice zbilja jesu žene. Na takva diskriminirajuća uvriježena mišljenja, nisu bili imuni niti sportski filmovi:

„Reprezentacija djevojaka i žena u sportskim filmovima u najboljem slučaju odražava toleranciju. Čak i u filmovima koji su primarno o ženskim sportašima, o natjecateljicama se rasuđuje u relaciji s muškarcima ili se preispituje njihova ženstvenost i seksualnost.“²²

²¹ Slevicky, L. 1996. „Konji, žene, ratovi.“, Zagreb: Druga, Str. 262,263

²² Briley, R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. Esej: Daniels D.B. You Throw Like a Girl. The University Press of Kentucky. Str. 120

Djevojka od milijun dolara upravo ovakvu formu prikazivanja ostvaruje u početku filma, kada u boksačkoj dvorani Maggie izazivaju okolni boksači, a i sam trener Frankie u više navrata ističe kako ne trenira žene, jer su slabe i „ne znaju udarati“. No, Maggie ih naposljetku sve razuvjerava, dokazujući svoju predanost i sportsku vještinu gledateljima, treneru, ali i ostalim muškim boksačima.

3.3.2. Prikaz muškosti

Film *Djevojka od milijun dolara*, iako boksačke tematike, ne sadrži pregršt snažnih muških tijela i tipičnih muških stereotipa, barem ne u suštini. Kao što je ranije spomenuto, film se može podijeliti na dva, ako ne i tri „poglavlja“- Frank prije Maggie, Frankovi uspjesi sa Maggie te Frank nakon Maggie, odnosno nakon njezine nesreće.

Prikaz muškosti proizlazi upravo iz formiranja ta tri poglavlja ili konteksta. Prvo poglavlje se može shvatiti preko tipičnih muških odnosa i stereotipa za sportske filmove. Tako su u prvom redu postavljeni odnosi trenera i muškog sportaša kao oca i sina, dok su s druge strane predstavljena „dječačka podbadanja“ u tipično maskuliniziranoj boksačkoj dvorani. Cjelokupan obrat se počeo odvijati kada je Maggie počela dolaziti trenirati u dvoranu, dok ju je Frank prije toga nemilosrdno odbio trenirati, nazvavši ju „djevojčicom“ (eng. girlie), tako opravdavajući sve stereotipe ženskog sporta, a posebice boksa.

„Kada se žena sportaš pojavi u sportskom filmu, ona je generalno jedina žena u timu, što prouzročava konflikt među igračima i drugim ekipama ili je gledana kao neka vrsta šale.“²³

Jednaka atmosfera je vladala i u boksačkoj dvorani, dok Frank nije odlučio trenirati Maggie. Ondje se događa prvi odmak od tipičnog boksačkog filma- žena i ženski sport se postavlja u središte radnje te se ruše ranije uspostavljeni stereotipi krhkosti i inferiornosti. Frank ovdje kao glavni predstavnik konzervativnih pogleda na ženski sport, doživljava obrat te i sam postaje zagovornik prava žena. Naposljetku, nakon Maggiene nesreće, Frank doživljava potpuni emocionalni krah te prvotno ima grižnju savijesti što je prekršio pravilo da „neće

²³ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. Esej: Daniels D.B. You Throw Like a Girl. The University Press of Kentucky. Str. 117

trenirati žene“, pa kasnije shvaća da je ipak mogao biti bolji prema Maggie i više ju podržavati.

No, najbitniji odnos, koji odražava samu konstrukciju muškosti i maskuliniteta, jest odnos između Franka i Eddija, domara u boksačkoj dvorani. Taj odnos je u filmskoj teoriji poznat kao *buddy- buddy*:

„Veze između muškaraca mogu se objasniti određenim oblikom muškog prijateljstva, odnosom između dvojice partnera ili pak odnosnom učitelj- učenik. (...) Na taj način muški likovi popravljaju svoj muški identitet, a konačni je rezultat potvrđivanje patrijarhalnih pravila kao i redefiniranje muškosti.“²⁴

U filmu je provedena točno takva koncepcija, gdje Frank i Eddie u partnerstvu vode dvoranu i boksače te se međusobno upotpunjuju- Frank je strog, bezobrazan, povučen, ali odgovoran, dok je Eddie blag, mudar, otvoren prema svima, no pomalo neodgovoran i zadovoljan skromnim životom. Njihov odnos je stereotipno muški, poprilično hladan i bez iskazivanja emocija, pun svađa, „podbadanja“ i osuđivanja, ali naposljetku ispunjen prijateljskom ljubavi i razumijevanjem. Njihovo redefiniranje muškosti postaje očito na kraju filma, tijekom Maggienenih bolničkih dana nakon nesreće, kada na vidjelo izlazi nježna strana odnosa, koja ih ohrabruje u posljednjim Maggienenim trenucima i čini ih „pravim muškarcima“.

²⁴ Vojković, S., 2008, Filmski medij kao (trans)kulturalni spektakl: Hollywood, Europa, Azija. Zagreb: Hrvatski filmski savez, str. 113

3.4. Konstrukcija klasnih identiteta u sportskim filmovima

Novac i moć temelj su svakog, pogotovo modernog, sporta i natjecanja. Upravo stoga su klasne razlike zastupljene u gotovo svakom sportskom filmu, makar na simboličkoj razini, gdje je najpoznatiji scenarij podcijenjenog i siromašnog gubitnika, koji napornim radom izlazi iz svoje (niske) klase te stječe novac i slavu.

No, klasni identitet nije toliko jasno uspostavljen, poput ranije obrađenih identiteta:

„Marksistički pojam „klase“ ne može se uključiti u enumeracijski lanac identiteta, jednostavno zbog toga što se za njega pretpostavlja da bude artikulacijska srž oko koje se sav identitet konstituira.“²⁵

Citat poznatog argentinskog teoretičara Ernesta Laclaua, dokazuje upravo položaj klasnog identiteta kao apstraktno određenog „plutajućeg označitelja“, ali opet kao temeljnog koncepta za svaku raspravu o društvenim sustavima i cjelokupnoj simbolici sportskih filmova. Međutim, marksistički pojam klase, proizašao iz Marxovih najpoznatijih koncepata baze i nadgradnje, koji označava društvenu skupinu u kojoj svi članovi imaju jednak stav prema sredstvima proizvodnje²⁶, nije pogodan za ovakvu vrstu analize. Naime, sportski filmovi, a posebno proučavani, nisu orijentirani oko radnika i kapitalizma, već klasnih odnosa na relaciji bogati- siromašni. Klasa se tako u ovoj analizi ne može shvatiti preko klasičnog kapitalizma, jer nije riječ o konceptima zgrtanja profita i konzumerizma, već o ideologiji koju provode viši nad nižima- bogati nad siromašnima, muškarci nad ženama, bijelci nad crncima.

Proučavani filmovi će stoga preko svoje izravne ili simboličke konstrukcije spomenutih identiteta, ponuditi teorijsku dekonstrukciju klasnih identiteta, zastupljenih na specifičan način u svakoj fabuli. Klasa tako u doticaju sa problemima rasnih, spolnih i etničkih manjina, tvori sasvim novu kategorizaciju identiteta i njihove važnosti za društva i zajednice prikazane u sportskim filmovima, ali i svakodnevnom životu.

²⁵ Butler J., Laclau E., Žižek S. 2007. Kontingencija, hegemonija, univerzalnost: suvremene rasprave na ljevici. Zagreb. Jesenski i Turk. Str. 294

²⁶ Marksistička teorija- Baza je ekonomski temelj ili materijalna baza društva, u kojoj se nalaze društveni odnosi (između kapitalista i radnika) te proizvodni odnosi i snage. S druge strane, nadgradnja označava institucije, pravne, političke, ekonomske, obrazovne, te vrijednosne sustave koji uz pomoć baze upravljaju društvom. Iz ovih teorija proizlaze klase, odnosno društveni odnosi između radnika i kapitalista te njihovih stavova prema sredstvima proizvodnje.

3.4.1. Niska klasa- od siromaštva do uspjeha

Niska i siromašna, odnosno podčinjena klasa u sportskim filmovima uvijek igra važnu ulogu, ponajviše zbog tipičnog prikaza sporta kao jedinog mogućeg rješenja loše financijske situacije. Sport tako i postaje jedino mjesto imuno na klasne razlike, sve dok je natjecatelj uspješan i dok pobjeđuje, a za to vrijeme ne zapostavlja svoju rasnu i nacionalnu pripadnost, te spol i klasu iz koje je potekao.

„Naravno, žene, manjine, siromašni, radnici i ostali imaju svoje skupne ideologije koje pružaju osnovni okvir za objašnjavanje njihovih konkretnih iskustava u svakodnevnom životu, njihov (podčinjeni) položaj u društvu i moguće oblike oporbe, neslaganja i otpora...jer oni oblikuju alternative aktualnim dominantnim ideologijama.“²⁷

Dakle, suprotno dominantnoj ideologiji, podčinjeni definiraju svoj položaj i traže moguće izlaske iz krize. Savršen primjer takvog „izlaska“ je upravo kroz sport. On poput dobitka na lutriji označava nadu u bolje sutra i bijeg od siromaštva, koji vodi mnoge sportaše do prelazanja mentalnih i fizičkih granica te ih tjera da budu najbolji.

Od proučavanih filmova, najbolji primjer takvog scenarija „podcijenjenog gubitnika“ jest *Djevojka od milijun dolara*, koji osim spolnih identiteta ukazuje i na svakodnevne klasne probleme američkog društva. Maggie izlaz iz siromaštva i podcijenjenosti vidi u sportu, a ljubav prema boksu i iskusan trener joj samo olakšavaju put do uspjeha. S druge strane, obitelj, kojoj šalje zarađene novce od konobarenja živi od socijalne pomoći u „parku prikolica“ (eng. trailer park) bez ikakvog prosperiteta i želje za intelektualnim i fizičkim radom. Obitelj joj stoga označava dio klase kojemu odgovara podređeni položaj u kojemu iskorištavaju sustav. No, Maggie ima želju za napretkom:

„Od posebnog značaja je filmov opis napetosti između klasne pozadine i individualističkog temperamenta kroz sport, kroz oba metaforička i stvarna institucionalna konteksta.“²⁸

Ovakav prikaz se može povezati s Maggie, gdje ona kroz sport želi pobjeći od klasne pozadine, ali joj u tom nastojanju na putu stoji dobrota i želja da svima ugoditi, posebno

²⁷ van Dijk, T. A. 2006. Ideologija : multidisciplinarni pristup. Zagreb. Golden marketing - Tehnička knjiga. Str. 243

²⁸ Briley, R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. All-Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. Esej: Hughson J. Why he Must Run. The University Press of Kentucky. Str. 261- Opis britanske kinematografije kroz film *The Loneliness of the Long Distance Runner* (1962), kojemu se fabula o doslovnom bijegu od klasne pripadnosti može povezati sa proučavanjem filmom *Million Dollar Baby*

disfunkcionalnoj obitelji. Ona, iako opozicijskog stava prema klasi iz koje potječe, u suštini ostaje preblaga za okrutni svijet, iz čega proizlazi i njezina tragična sudbina na kraju filma.

S druge strane, *Invictus* i *42*, uz etnički i rasni identitet prikazuju strukturu klase, koja je „potpaljivala vatru“ različitosti i ksenofobije. *Invictus* tako sadržava par savršenih prikaza klasnih različitosti, preko scene odvojenosti ogradom siromašne djece u pokidanoj odjeći i bogate djece u elegantnim sportskim uniformama. Takva situacija ponovno dočarava sport kao glavnu proturječnost, ali i poveznicu bijelaca i crnaca te bogatih i siromašnih. Sljedeća scena je „promidžba“ južnoafričke reprezentacije u getu, gdje se djeci sport predstavlja kao izlaz iz siromaštva, posebice preko jedinog „herojskog“ tamnopusnog reprezentativca. Dok, u *42* cijela crna rasa predstavlja i klasno nižu skupinu, koja čak i da ima sposobnosti za bolje plaćenim poslovima, oni joj neće biti omogućeni zbog rasističkog društva. Takva situacija se provlači opet do priznavanja crne rase preko Robinsona i njegovih postignuća, koji uspijevaju poništiti rasne razlike, ali i izbrisati klasnu deprivaciju radnog crnačkog stanovništva.

3.4.2. Visoka klasa- segregacija, hegemonija

Suprotno podčinjenoj i siromašnoj klasi, stoji dominantna i bogata klasa, koja upravlja društvom izravno i neizravno- politikom ili ekonomijom. Stoga, sportski film kao žanr izrazitih „crno-bijelih“ (dobro-zlo) pripovjedačkih procesa i fabula, većinom predstavlja visoku klasu kao štetnu za društvo, jer ne iskorištava samo klasno niže skupine, već etničke i rasne manjine te žene.

„Ako su „bogati“ ta klasa, možemo pretpostaviti da će oni razviti ideologiju koja je usmjerena na održavanje njihova posebnog pristupa društvenim resursima kao što su kapital, dohodak, porezne olakšice, status, itd.“²⁹

Najbitniji detalji iz ovoga citata su koncepti moći (statusa) i ideologije, kojima bogati uspijevaju uspostaviti dominaciju nad nižim klasama i finacijski nestabilnima. Jasan dokaz prihvaćanja takve dominacije je ranije spomenuta obitelj boksačice Maggie, koja pronalazi „rupe u zakonu“ kako bi zaradila, a ne razmišlja o hegemoniji i visokoj klasi koja ih je dovela

²⁹ van Dijk, T. A. 2006. Ideologija : multidisciplinarni pristup. Zagreb. Golden marketing - Tehnička knjiga. Str. 239-240

u takvu situaciju. Jednaka situacija je prikazana i u organizaciji sporta, gdje bogati vlasnici i predsjednici sportskih saveza diktiraju dosege i prihode igračima, koje gledaju poput potrošne robe. Dakle, konstrukcija visoko pozicioniranih klasnih skupina se provodi upravo bespogovornim pristankom podčinjenih klasa, koje tako održavaju nedodirljivi status bogatih u sportu, ali i svakodnevnom životu.

No, bogati mogu odbaciti takav hegemonski pristup, te poput vlasnika Brooklyn Dodgersa iz filma *42*, početi revoluciju i prihvaćanje cijele jedne rase:

„...čak i unutar dominantnih skupina postoje ideološki disidenti. Postoje pripadnici elitnih skupina (vodeći političari, novinari, znanstvenici, itd.) koji odbacuju dominantne ideologije, opiru im se i mogu čak „stati na stranu“ podčinjenih skupina, kao što je bio slučaj u većini ideoloških revolucija.“³⁰

Proučavani filmovi daju upravo takve, izvrsne primjere gdje se odbacuje dominantna ideologija rasizma i segregacije, poput filma *Invictus*. Takav pristup je zauzeo i političar Nelson Mandela, koji se umjesto na politička poznanstva i financijsku dobit, fokusirao na narod i koheziju razdvojenih etničkih skupina relevantnih za razvijanje zdrave nacije. Dok opet, kao glavna poveznica stoji sport, koji je ponukao pripadnike visoke klase na takve odluke te samim time započeo napredak cjelokupnog društva, posebno preko izvrsnih sportaša- Jackija Robinsona i Francoisa Pienaara.

³⁰ van Dijk, T. A. 2006. Ideologija : multidisciplinarnan pristup. Zagreb. Golden marketing - Tehnička knjiga. Str. 245

4. Zaključak

Najvažnija poveznica proučavanih filmova, ali i sportskih filmova u cjelini, jest upravo prikaz sporta kao temeljnog koncepta društvene promjene, tolerancije i nade u bolje sutra. Kao što je navedeno u prethodnim poglavljima, nije zapostavljen niti politički pogled na sport, koji je najzastupljeniji preko identiteta- njihove konstrukcije i uspostavljanja društvenih vrijednosti. Također:

„Filmovi se mogu smatrati kao povijesni dokumenti koji se odnose prema sportu kroz dva načina: Prvo, oni mogu postavljati pitanja unutar njihovog vlastitog vremena, koja se odražavaju na kulturalni status sporta unutar društva. Drugo, oni mogu pokušati fikcionalizirati izvješća određene epizode u povijesti sporta.“³¹

Iz toga proizlaze i snažne fabule proučavanih filmova, koje se zalažu za oba pristupa, pa tako ukazuju na važnost sporta u kulturnoj, ekonomskoj i političkoj konstrukciji društva, ali i kroz autobiografske i fikcionalne elemente dočaravaju povijesne promjene relevantne za cijele rase, nacije i etničke skupine.

U cijelu priču se savršeno uklapaju „školski primjeri“ identiteta, odnosno njihove konstrukcije i društvene zastupljenosti. Tako je svaki od proučavanih identiteta jedinstven i samostalan, ali na temelju proučavanih filmova očito je da svaki izvrsno kolaborira s ostalim identitetima, gdje se kao najdominantniji ili najzastupljeniji može postaviti klasni identitet. Počevši od njega, proučavani filmovi ukazuju na društveni problem golemog jaza između visoke (bogate) i niske (siromašne) klase, iz čega sport proizlazi kao bitna poveznica ovog hegemonskog odnosa te predstavlja mogući izlaz iz podčinjene klase. S druge strane, kao veoma zastupljen identitet u proučavanim filmovima, ali i mnogim sportskim filmovima modernog Hollywooda, stoji rasni identitet. On na temelju *Invictusa* i *42* ukazuje na rasizam i probleme crne rase 50-ih godina prošlog stoljeća, ali i 90-ih godina u južnoj Africi, gdje je opet kao glavna poveznica crnačkog (potlačenog) i bjelačkog (rasističkog) identiteta, prikazan sport, koji uz pomoć natjecatelja te političara i liberalnih moćnika uspostavlja temelje za razvojem tolerancije i empatije u ksenofobnim društvima. Takav prikaz rasnog identiteta, u izvrsnom biografskom filmu *Invictus*, se isprepliće sa nacionalnim i etničkim identitetima, gdje se uz pomoć sporta, u naizgled nemogućim uvjetima, upostavlja zajedništvo i nova nacija. Samim

³¹ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. Esej: Hughson J. Why he Must Run. The University Press of Kentucky. Str. 276

time se brišu predrasude i razlike među etničkim skupinama, koje su dugo godina živjele u mržnji. Naposljetku se dolazi do spolnih identiteta, koji u *Djevojci od milijun dolara* predstavljaju društvene razlike između spolova i nepravedan položaj žena- u sportu, na filmu, ali i u cijelom modernom društvu. Ovdje boks, kao prije svega muški sport, uspostavlja netipične konstrukcije žene kao izrazito sposobne (fizički i mentalno) i samostalne, te samim time briše stereotipe o krhkosti i ranjivosti žena, kao inferiornih muškarcima. Također, uspostavlja se prikaz nove muškosti, koja se ne zasniva na suzdržanosti i bezosjećajnosti, već prikazuje emotivne strane snažnih muškaraca.

Naposljetku, smatram da u sportskim filmovima, kao što je i prikazano u prethodnim poglavljima, sport nije u prvom planu, već društvene vrijednosti i način života koje potonji promiče. Samim time, gledateljima se „serviraju“ emotivne i napete priče, koje niti u jednom drugom žanru ne bi mogle ostvariti takve rezultate i preko „jednostavne igre“ ukazati na komplicirane ljudske odnose, unutarnje borbe svakog pojedinca, predrasude i širok spektar društvenih vrijednosti. Sportskim filmovima se potiče tolerantnije društvo i cjelokupan napredak čovječanstva na višoj, simboličkoj razini.

Za kraj, kao glavni citat iz proučavanih filmova, koji simbolizira konstrukciju tolerantnih identiteta i konstrukciju sportskih filmova u cjelini, bih izdvojio emotivnu narativnu epizodu Morgana Freeman u filmu *Djevojka od milijun dolara*:

„Čarolija leži u riskiranju svega za san koji nitko osim tebe ne može vidjeti.“³²

³² Eastwood. C. 2004. Million Dollar Baby. Warner Bros

5. Literatura

- Bilgrami. A. 2006. Daedalus: Vol. 135. Notes toward the definition of „identity“. MIT press.
- Briley. R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History. The University Press of Kentucky
- Butler J., Laclau E., Žižek S. 2007. Kontingencija, hegemonija, univerzalnost: suvremene rasprave na ljevici. Jesenski i Turk. Zagreb.
- Eastwood. C. 2004. Million Dollar Baby. Warner Bros.
- Eastwood. C. 2009. Invictus. Warner Bros.
- Gilić. N. 2007. Filmske vrste i rodovi. AGM d.o.o. Zagreb
- Hall. S. 1996. Questions of Cultural Identity: Who needs identity. Sage Publications. London.
- Helgeland B. 2013. Film: 42. Warner Bros.
- Juvenal. 2011. The Satires. Satire X – The Vanity of Human Wishes. A. S. Klein.
- Korunić. P. 2006. Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije : nacija i nacionalni identitet. Hrvatski institut za povijest. Slavonski Brod
- Michaels W. B. 1982. Critical Inquiry. Race into Culture: A Critical Genealogy of Cultural Identity. University of Chicago Press.
- Sen. A. 1999. Reason before identity. Oxford University Press.
- Slevicky, L. 1996. Konji, žene, ratovi. Druga. Zagreb
- van Dijk, T. A. 2006. Ideologija : multidisciplinarni pristup. Golden marketing - Tehnička knjiga. Zagreb
- Vojnović, S., 2008, Filmski medij kao (trans)kulturalni spektakl: Hollywood, Europa, Azija. Hrvatski filmski savez. Zagreb
- West C. 1994. Race Matters. Vintage Books. Los Angeles
- www.olympic.org